

Special Issue, March 2019

International Multilingual Refereed Research Journal

ISSN 03051/2012
SSN-2319 9318

V i d y a w a r t a®

Indian Council And Social Science Research

(Western Regional Center, Mumbai)
And

**Jeevandeep Shaikshanik Sanstha
Arts, Commerce & Science College, Khardi**

Tq. Shahapur, Dist. Thane.
(Affiliated to Mumbai University)

Organized

Two Day's Interdisciplinary National Conference on

Impact of Globalisation on Indian Tribal Community

On Dated : 01 & 02 March, 2019

Organized By

Jeevandeep Shaikshanik Sanstha
Arts, Commerce & Science College, Khardi,
Shahapur, Dist-Thane- 421601

Prof. D.M. Bhutale
Convener

Prof. K.R. Kalkate
I/C. Principal

MAH/MUL/ 03051/2012

ISSN :2319 9318

जीवनदीप शैक्षणिक संस्था, पोई संचालित व मुंबई विद्यापीठ, मुंबई संलग्नित
कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, खर्डी, ता. शहापूर जि. ठाणे
व इंडियन कॉन्सिल अँड सोशल सायन्स रिसर्च यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित
दोन दिवसीय राष्ट्रीय चर्चासत्र
जागतिकारणाचा भारतीय आदिवासी समुदायावर पडलेला प्रभाव

Patron

Hon. Ravindra Ghodvinde

(President Of Jeevandeep Shaikshanik Sanstha)

Guest Editor

Prof K R Kalkate

HOD of Marathi Department & I/ C Principal

Jeevandeep Shaikshanik Sanstha

Arts, Commerce & Science College ,Khardi, Tal.shahapur Dist. Thane

Prof D M Bhutale

HOD of Sociology Department

Jeevandeep Shaikshanik Sanstha

Arts, Commerce & Science College ,Khardi, Tal. shahapur Dist. Thane

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana
Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post.
Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Babu Ganpat.

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tal.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com,vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book

Tal. Shahapur,
Dist. Thane,
421 601

www.vidyawarta.com

Index

- 01) जागतिकीकरणाचा आंध आदिवासी जमातीवर पडलेल्या प्रभावाचा समाजशास्त्रीय ... ||12
प्रा. आकोशकर ई.उ., आ.बाळापुर
- 02) जागतिकीकरण आणि आदिवासी कविता ||17
प्रा.अरूण मारुती कासार, जि. ठाणे
- 03) जागतिकीकरण आणि आदिवासी समाज: एक समाजशास्त्रीय अध्ययन ||22
प्रा. भुताळे दत्तात्रय & प्रा. गगे सीमा, जि. ठाणे
- 04) आदिवासींच्या न्याय हक्काचा जाहीरनामा ||26
श्री. राहुल भगवान चव्हाण, जिल्हा. ठाणे
- 05) जागतिकीकरण आणि भारतीय आदिवासी अर्थव्यवस्था : समस्या आणि उपाय ||30
डॉ. सुरेश सोमनाथ देशमुख, पुणे
- 06) जागतिकीकरणाचा आदिवासींवरील परिणाम ||35
डॉ. दयानंद माधवराव गुडेवार, जि. लातूर
- 07) जागतिकीकरणाचा महाराष्ट्रातील आदिवासींच्या संस्कृतीवर झालेला परिणाम ||37
प्रा. चिंतामण धिंदळे, पनवेल
- 08) जागतिकीकरण आणि भारत ||41
दिपक शिरीष पाटील, जि. ठाणे
- 09) आदिवासी ठाकर जमात व जागतिकीकरण ||43
प्रा. डॉ. सुनिलदत्त एस. गवरे, जि. ठाणे
- 10) जागतिकीकरण आणि भारतीय शेती ||45
डॉ. कुटे अजय प्रभाकर, जि. हिंगोली
- 11) जागतिकीकरणाचा भारतीय आदिवासींवरील परिणाम (Impact of Globalization on Indian Tribe) ||48
प्रा. डॉ. कृष्णा शेंडे, नांदेड

अधिकच खोल होताना दिसते.

03

४.आधुनिकता, जागतिकीकरणाच्या कचाट्यात आदिवासी समाज तर उध्वस्त होतोयच पण याबरोबरच त्यांच्या रूढी, परंपरा,श्रद्धा, संस्कृती,लोककला याही लोप पावत चालल्या आहेत.अनेक आदिवासी बोलीभाषा मृत होत आहेत.

५.आदिवासी कविता ही आदिवासींचे जल, जमीन,जंगल अशा अनेक प्रश्नांना व समस्यांना वाचा फोडते.

६.माहिती—तंत्रज्ञानाच्या युगात जग परिवर्तनाचा वेग प्रचंड आहे पण आदिवासी जमातीच्या विकासाचा वेग मात्र मंदच आहे याचा प्रत्यय काही कवितातून येतो.

७.जागतिकीकरणाच्या रेट्यात आजसुद्धा आदिवासींची नाळ मात्र निसर्गाशी,अरण्याशीच कायम जोडलेली आहे हे सुद्धा आदिवासी कविता सुचित करते.

संदर्भ ग्रंथ —

१.जागतिकीकरण आणि मराठी साहित्य — संपा.शरद गायकवाड आणि प्रा.सुनील शिंदे

२.आदिवासी मराठी साहित्य एक अभ्यास —डॉ.ज्ञानेश्वर वालेकर

३.मराठी वाङमयाचा इतिहास(खंड सातवा भाग पहिला)— महाराष्ट्र साहित्य परिषद

४.आंतरजाळ (Internet) वरील काही संदर्भ

□□□

जागतिकीकरण आणि आदिवासी समाज: एक समाजशास्त्रीय अध्ययन

प्रा. भुताळे दत्तात्रय

समाजशास्त्र विभाग,

जीवनदीप महाविद्यालय खर्डी, ता.शहापूर, जि. ठाणे

प्रा. गगे सीमा

ग्रंथालय विभाग,

जीवनदीप महाविद्यालय खर्डी, ता.शहापूर, जि.ठाणे

प्रस्तावना:

विसाव्या शतकाच्या शेवटच्या दशकात जागतिक अर्थव्यवस्थेमध्ये काही मोठे बदल घडून आले. या बदलत्या अर्थव्यवस्थेलाच जागतिकीकरण असे नाव देण्यात आले आहे. जागतिकीकरण म्हणजे जगाच्या आर्थिक उत्क्रांतीची परमावधी असे मानले जाऊ लागले आहे. जागतिकीकरण, वैश्वीकरण हे वस्तूतः एकदुसऱ्याचे पर्यायवाची शब्द आहेत. परंतु दोन्ही शब्दांचा अर्थ एकच आहे. जागतिकीकरण ही संकल्पना १९८० नंतर अध्ययनाचा विषय बनून जगाच्या समोर आली आहे. जागतिकीकरणाची संकल्पना समजून घेताना खूप मोठी अडचण निर्माण होत आहे. कारण काही विचारवंत जागतिकीकरणाचा संबंध हा उदारीकरण, खाजगीकरण या दोन्ही संकल्पनेशी जोडताना दिसून येत आहेत. काही मान्यवर जागतिकीकरण हे सामाजिक, सांस्कृतिक, शैक्षणिक, घटकांशी देखील जोडताना दिसून येत आहे. जागतिकीकरणाची संकल्पना विचारात घेतली तर आज भारतीय समाज पूर्णतः ढवळून निघाला आहे. यात प्रामुख्याने आदिवासी समाज देखील वंचीत राहिलेला नाही.

जागतिकीकरणाची संकल्पना:

जागतिकीकरण ही संकल्पना अधिक समजून

अमलात आणण्याचे ठरविल्यास भारताला सार्वजनिक उद्योगाचे खाजगीकरण करावे लागेल, भारतात परकीय गुंतवणुकीस मान्यता द्यावी लागेल. परकीय चलनावर नियंत्रण ठेवणारे फेरा [FERA] सारखे कायदे रद्द करावे लागतील अशा सर्व घटनांची पूर्तता करूनच आपणास जागतिकीकरण हे कसे भारतीय तसेच आदिवासी समाजासाठी उपयुक्त आहे याचे विश्लेषण करता येईल. भारतीय समाजावर जागतिकीकरणाचा खूप मोठ्या प्रमाणावर सकारात्मक परिणाम झालेला आहे तो प्रभाव, परिणाम आपणास पुढील प्रमाणे स्पष्ट करता येईल.

I. जागतिकीकरणाचा जेव्हा १९९१ सालापासून स्विकार करण्यात आला, तेव्हापासून ते आजपर्यंत म्हणजेच आडीच ते तीन दशकात जागतिकीकरणामुळे भारतीय समाजात सर्वच क्षेत्रात मोठ्या प्रमाणात परिवर्तन घडून आल्याचे दिसून येत आहे. जागतिकीकरणामुळे औद्योगिकीकरणास चालना मिळालेली आहे. जागतिकीकरण व उदारीकरणाच्या प्रक्रियांमध्ये भारत सरकारने नवीन उद्योग उभारण्यास व सध्या अस्तित्वात असलेल्या उद्योगांचा विस्तार करण्यास परवानगी दिली. त्यामुळे अनेक भारतीय, तसेच बहुराष्ट्रीय कंपन्यांनी नवीन उद्योग उभारले. तसेच खाजगीकरणाच्या प्रक्रियेमध्ये ये सार्वजनिक व सहकारी क्षेत्रातील आजारी उद्योग, खाजगी उद्योजकांनी चालविण्यास घेतले आणि त्यामुळे या आजारी उद्योगांची उत्पादकता, कार्यक्षमता व गुणवत्ता सुधारली आहे. जागतिकीकरणाच्या धोरणात अंतर्गत व बहिर्गत वाहतुकीवरील अनावश्यक निर्बंध कमी करण्यात आले आहेत. त्यामुळे पर्यटन व हॉटेल या उद्योगांना चालना मिळाली आहे. अशाप्रकारे जागतिकीकरणाने औद्योगिकीकरणास विकासात्मक चालना मिळाली आहे हे मात्र निश्चित.

II. जागतिकीकरणाचा सकारात्मक परिणाम म्हणून भारतात सर्व परकीय भांडवलदार, तंत्रज्ञान कंपन्या व तज्ञ इत्यादींना भारतात मुक्त प्रवेश दिलेला आहे. तसेच भारतीय उद्योजकांना आंतरराष्ट्रीय बाजारातून भांडवल उभारण्यास व त्यांच्या उत्पादनाची परकीय बाजारपेठेत अनावश्यक निर्बंधाशिवाय निर्यात करण्यास परवानगी दिलेली आहे. या धोरणामुळे राष्ट्रीय तसेच आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेत निकोप स्पर्धा निर्माण होण्यास चालना

मिळाली. थोडक्यात बाजारपेठेचा विकास मोठ्या प्रमाणावर झालेला दिसून येतो. जागतिकीकरणामुळे निर्यातीवरील निर्बंध काढून टाकल्यामुळे तसेच निर्यात कर देखील खूपच कमी केल्यामुळे वाहने, तयार कपडे, गालिचे, हिरे, रसायने, इलेक्ट्रॉनिक्स, सॉफ्टवेअर इत्यादी तसेच जीवनावश्यक उत्पादने, तांदूळ, गहू, साखर, चहा, कॉफी, फळे, फुले, काजू इत्यादी कृषी उत्पादनाच्या निर्यातीत वाढ झाली आहे. परिणामी भारतीय अर्थव्यवस्थेवर सकारात्मक परिणाम दिसून येऊन अर्थव्यवस्थेचा विकास झाला.

III. जागतिकीकरणाच्या स्विकारामुळे भारताचे निर्यात क्षेत्र देखील मोठ्या प्रमाणावर वाढले आहे. जागतिकीकरणाचा स्विकार करण्या अगोदर म्हणजेच १९९१ च्या पूर्वी भारत केवळ पाच ते सहा देशांबरोबरच आपले आर्थिक व्यवहार करत होता. पण जागतिकीकरणामुळे भारताचे निर्यात क्षेत्राचा विस्तार मोठ्या झपाट्याने झालेला आहे. आज सान्या विश्वातील जवळपास १९० राष्ट्रात भारत सुमारे ७५०० वस्तू निर्यात करित आहे. त्यामुळे आपली अर्थव्यवस्था अधिक बळकट झालेली पाहवयास मिळते आहे.

IV. जागतिकीकरणाच्या धोरणाचा स्विकार केल्यामुळे भारतातील सेवाक्षेत्रात मोठ्या प्रमाणात बदल झालेले दिसून येतात. आज सेवाक्षेत्राचा विस्तार मोठा अवाकीसवा वाढला आहे. वाहतुकीच्या क्षेत्रात खाजगी क्षेत्राने गुंतवणूक देखील वाढलेली आपणास पाहवयास मिळते आहे. भारतीय बँकांना व वित्तसंस्थांना त्यांच्या कार्यात स्वातंत्र्य व स्वायत्तता दिली आहे. आधुनिक तंत्रज्ञान, संगणकीकरण, श्रमशक्तीचे विकेंद्रिकरण, खाजगी तसेच परकीय कंपन्यांनी निर्माण केलेली स्पर्धा यामुळे पुरवल्या जाणाऱ्या सुविधांमध्ये खूप मोठ्या प्रमाणात सुधारणा झाली आहे. तसेच रेल्वे, बंदरे, जलवाहतूक इत्यादी क्षेत्रांत झालेली सुधारणाही जागतिकीकरणाचा सकारात्मक प्रभाव दर्शवीत आहेत.

V. आज आपल्या देशात जागतिकीकरणाचा इतक्या मोठ्या प्रमाणात विकास झाला आहे कि, या प्रक्रियेत आयात कराचे दर कमी झाल्याने भारतीय बाजारपेठेत परकीय देशांतील अनेक दर्जेदार वस्तू मुबलक प्रमाणावर व वाजवी किंमतीत सहज उपलब्ध झाल्या आहेत.

जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेमुळे अनावश्यक करावर निर्बंध लादण्यात आल्याचे दिसून येते. पण जागतिकीकरणामुळे ग्राहक हा राजा बनला आहे. जागतिकीकरणामुळे रोजगाराच्या संधी देखील मोठ्या प्रमाणावर निर्माण झालेल्या आपणास दिसून येतात. उद्योग, व्यापार, व्यवस्थापन, दळणवळण, शिक्षण, माहिती तंत्रज्ञान इत्यादी क्षेत्रात रोजगाराच्या नवीन संधी उपलब्ध झाल्या आहेत. आज उच्चशिक्षित भारतीय तरुणांना देशात व विदेशातही आकर्षक नोकऱ्या मिळू लागल्या आहेत.

VI. Globalization is a Global Precress आहे. कारण जागतिकीकरणात सर्वच क्षेत्राचा समावेश होत असतो. जागतिकीकरण हे केवळ आर्थिक घटकावरच अवलंबून राहत नाही तर ते सामाजिक, सांस्कृतिक, शैक्षणिक, राजकीय अशा सर्वच घटकांचा त्यात समावेश होत असतो. जागतिकीकरणामुळे अनेक समाज एकमेकांच्या सानिध्यात आल्याचे आपणास पाहावयास मिळतात. त्यामुळे त्यांच्या सांस्कृतिक जीवनाचा स्विकार सहजपणे करताना दिसून येत आहे. त्यांची संस्कृती, राहणीमान, एकंदरीत जीवन पध्दतीचा स्विकार आपण या जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत करत असतो. त्यामुळे एकमेकांच्या प्रथा, परंपरा, नितीमूल्य यांचा देखील प्रभाव भारतीय मानव जीवनावर पडताना दिसून येतो. भारताने देखील जगातील इतर राष्ट्रात आपल्या संस्कृतीची छाप पाडल्याचे दिसून येत आहे. म्हणून जागतिकीकरणाची प्रक्रिया ही भारतीय जीवनामानात सकारात्मक असल्याचीच पाहावयास मिळते हे मात्र निश्चित.

जागतिकीकरणाचा आदिवासी समुदायावरील झालेला परिणाम:—

जागतिकीकरणाचा आदिवासीच्या सामाजिक आणि सांस्कृतिक जीवनावर फार मोठा परिणाम झाल्याचे दिसून येते. कुटुंब, व्यवसाय, विवाह, स्त्री-पुरुष संबंध इ. सामाजिक घटकांवर मोठा प्रभाव पडत असल्याचे दिसून येते. ग्राहकवादाच्या प्रभावातून आदिवासी समुदायातदेखील आज नवसमाज आकार घेत असल्याचे दिसून येते. जागतिकीकरणाच्या वाढत्या प्रभावामुळे आदिवासी समाजाच्या सांस्कृतिक आकृतीबंधात मोठे

सकारात्मक बदल होताना दिसून येत आहेत.

आदिवासी समुदाय हा पूर्वी एकांतात राहणारा समुदाय म्हणून ओळखला जात होता. परंतु जागतिकीकरणामुळे जगातील इतर देशांप्रमाणे भारतातील व्यापापेठा खूल्या झाल्या याचाच परिणाम भारतात औद्योगिकीकरण वाढले व हळूहळू आदिवासी समुदाय हा प्रगत समाजाच्या संपर्कात येऊ लागला आणि आज तर आदिवासी समुदाय हा बऱ्याच प्रमाणात प्रगत झाल्याचे दिसून येते. याचे शिक्षण जसे महत्वाचे कारण आहे तसेच जागतिकीकरण हे देखिल एक कारण आहे असे म्हटल्यास अतिशयोक्ती ठरणार नाही. आज भारतीय आदिवासी समुदाय हा ग्रामीण व शहरी समाजाच्या खूपच जवळ आलेला असल्याचे दिसून येत आहे. हा समाज शिक्षणासाठी शहरी भागात येऊ लागला आहे. त्यांचा संबंध शहरी भागातील समाजव्यवस्था, सांस्कृतिक व्यवस्था, शिक्षण व्यवस्था अशा अनेक घटकांशी त्यांचा संबंध येत आहे त्यामुळे शहरी समाज व आदिवासी समाज यांच्यातील दुरी कमी झाल्याची आपणास पाहावयास मिळत आहे.

आदिवासी समाजाची पुर्वी असलेली 'पोटा पुरते मिळवणे' ही अर्थव्यवस्था मात्र या जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत राहिलेली नसून त्यात मोठे परिवर्तन झाले आहे. पूर्वी आदिवासी समुदाय जंगलातील कंदमुळे खाऊन आपला उदरनिर्वाह करायचा पण जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेमुळे अनेक नव कारखानदारी व्यवस्था निर्माण झाली, त्यामुळे तो त्या ठिकाणी कामासाठी जाऊ लागला परिणामी त्याच्या आर्थिक जीवनात देखील बदल घडून आले. आज आदिवासी समुदाय एका विकासाच्या वाटेवर असल्याचे आपणास दिसून येत आहे. या समाजात ज्या अनिष्ट रूढी, प्रथा, परंपरा पूर्वी होत्या त्या आज बऱ्याच प्रमाणात कमी झाल्याचे दिसून येते, त्याचबरोबर जागतिकीकरणामुळे आदिवासी समुदायाला इतर समुदायांच्या संपर्कात येण्यास मदत झाली असेच म्हणावे लागेल.

निष्कर्ष:—

जागतिकीकरणामुळे आदिवासी समुदायावर काही प्रमाणावर प्रतिकूल परिणाम देखील पडला आहे. त्यामध्ये महत्वाचे म्हणजे आदिवासींच्या प्राचीन

संस्कृतीवर घाला घालण्यात आला आहे. त्यांची विवाह पध्दती, जीवनीध्दती, शेती करण्याची पध्दत यासारख्या बऱ्याच प्रथा, परंपरा आज हद्दपार झाल्याच्या दिसून येत आहेत. त्यांचे उच्चभ्रू समाजांकडून साहित्य देखील चोरी होत आहे. परंतू या सर्व बाबींपेक्षा आदिवासी समाजाचा जागतिकीकरणामुळे फायदाच झाला हे मात्र निश्चित. त्यामुळे आज या समाजाच्या संदर्भात जागतिकीकरणाच्या फायद्या-तोटाची कितीही चर्चा झाली तरी या जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेमुळे आदिवासी समुदाय मानवी जीवनाच्या मुख्य प्रवाहात आला आहे. हाच जागतिकीकरणाचा सकारात्मक बदल आहे असे म्हणता येईल.

संदर्भ:—

१. सामाजिक संशोधन पध्दती — डॉ. प्रदीप आगलावे
२. भारतीय आदिवासी — डॉ. गुरुनाथ नाडगौडे
३. जागतिकीकरणाची प्रक्रिया — (दै. लोकसत्ता, २५ जानेवारी २०१६)(संपत बोड्डेवार)
४. कृषी अर्थशास्त्र — डॉ. वसुधा पुरोहित
५. भारतीय अर्थव्यवस्था — प्रा. एन. एल. चव्हाण
६. आदिवासींचे समाजशास्त्र — डॉ. माणिक माने
७. विकासाचे समाजशास्त्र — डॉ. कालिदास भांगे
८. Shodhganga.inflibnet.ac.in
९. Current Global reviewer Special Issue – 10 February 2018.

आदिवासींच्या न्याय हक्काचा जाहीरनामा

श्री. राहुल भगवान चव्हाण

मराठी विभाग प्रमुख,

विद्या प्रसारक मंडळ संचलित कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय किन्हवली, ता. शहापूर, जिल्हा. ठाणे

डॉ. संजय लोहकरे यांचा 'आदिवासी स्वातंत्र्याचा जाहीरनामा' हे ९ ऑगस्ट २०१७ रोजी प्रकाशित झालेले एक दीर्घकाव्य आहे. कवी आजच्या लोकशाहीत आदिवासींचे आदिम संदर्भ बुजले असल्याचे म्हणतो आहे. आदिवासींसाठी विविध योजना सवलती आहेत; परंतु त्यांचा लाभ आजही त्यांना मिळत नाही. दुसरीच माणसे त्या सवलती लाटत आहेत. आदिवासींसाठी आशेची किरणे दाखवली जात आहेत. प्रत्यक्षात मात्र सरकारही त्यांच्या विकासासाठी अनुस्थायी आहे. याचा प्रत्यय कवी मनाला येतो.

योजनाचं हे पीक आत वारेमाप वाढलंय

त्यावर पोसतात राज्यकर्त्यांची

कुत्री मांजरं गेंडे डुकरं (पृ. ४६)

आमच्या योजनांना बळकावून गलेलढू झालेले राज्यकर्ते पाहून आता हे सर्व थांबायला पाहिजे. यासाठी क्रांतीची, विद्रोहाची भाषा बोलल्याशिवाय गत्यंतर नाही. कवी म्हणतो.

आता आपणही काढा तिरकमठा धनुष्य

तळपत्या तलवारी धान्या फरश्या गलेली गोफणी

माजलेल्या गेंड्या कुत्र्या मांजरांना

दाखवा एकदा बंड (पृ. ४६)

बिरसा मुंडा आणि राघोजी भांगराचा पारतंत्र्यातील इतिहास आमच्या पाठीशी असतांना आम्ही स्वातंत्र्यानंतर षंड का झालो ? असा सवाल कवी विचारतो आहे.

